МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ,
МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
“ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО”

Максимчук Ганна Миколаївна

УДК: 372+305.234+302.2+305.8+401.4

МЕТОДИКА ЗБАГАЧЕННЯ МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЕТНОКУЛЬТУРО-ЗНАВЧОЮ ЛЕКСИКОЮ НА МІЖПРЕДМЕТНІЙ ОСНОВІ

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Одеса – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Державному вищому навчальному закладі “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Луцан Надія Іванівна,
Державний вищий навчальний заклад
“Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”,
завідувач кафедри математичних
і природничих дисциплін початкової освіти.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Хом'як Іван Миколайович,
Національний університет “Острозька академія”,
завідувач кафедри української мови;

кандидат педагогічних наук
Лук'яник Людмила Василівна,
Рівненський державний
гуманітарний університет,
старший викладач кафедри
теорії і методик початкового навчання.

Захист відбудеться “13” листопада 2012 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.01 Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського” за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Ніщинського,1.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського” за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розісланий “8” жовтня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради О. С. Трифонова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження зумовлена пріоритетними напрямами, визначеними у державних документах (Закони України "Про освіту", "Про загальну середню освіту", Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, Державний стандарт початкової загальної освіти, Концепція мовної освіти в Україні, Концепція навчання державної мови у школах України) щодо підвищення теоретичного й методичного рівня навчання рідної мови в початковій школі. Розбудова міцної незалежної держави, розвиток освіти і культури України неможливі без національного самоусвідомлення народу, засвоєння українцями культурної спадщини попередніх поколінь, оволодіння словниковим багатством рідної мови.

У науковому обігу проблема збагачення словникового запасу етнокультурознавчими словами в початковій школі представлена такими аспектами: дослідження питань словникової роботи (О. Білецький, О. Біляєв, А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Луцан, В. Мельничайко, В. Онищук, М. Пентилюк, Л. Рожило, О. Савченко, І. Хом'як та ін.); збагачення словникового запасу дошкільників (А. Богуш, В. Гербова, А. Іваненко, Н. Кирста, В. Коник, М. Коніна, Н. Кудикіна, Н. Луцан, Ю. Ляховська, І. Непомняща, Ю. Руденко, К. Струніна та ін.); активізація та розширення словникового запасу молодших школярів (Л. Бобова, М. Вашуленко, Л. Лук'яник, К. Пономарьова, Л. Попова, Т. Потоцька, Н. Чепелюк та ін.); особливості збагачення мовлення учнів середньої школи (З. Гирич, Н. Голуб, Л. Кожуховська, Т. Коршун, Т. Лановик, Т. Левченко, М. Пентилюк, В. Тихоша, Г. Ткачук, І. Хом'як та ін.).

Взаємодії мови і культури, мови і світобачення та традицій українців присвячені роботи В. Кононенка, О. Неживого, В. Ужченка. Методичний аспект дослідження висвітлено у працях українських науковців (Н. Голуб, Т. Груба, Т. Коршун, Т. Левченко, Л. Лук'яник та ін.).

У сфері сучасної лінгводидактики активізувалися дослідження проблем, пов'язаних із сутністю мовно-мовленнєвих та соціокультурних компетенцій і компетентностей. Серед них: мовленнєва (А. Богуш, М. Вашуленко, В. Кононенко, Т. Котик, Н. Луцан, М. Львов, М. Пентилюк, І. Хом'як) соціо- та етнокультурна (В. Загороднова, Р. Друженко, О. Овчарук, М. Пентилюк, Т. Свірчук, Л. Скуратівський, О. Хорошковська, Г. Шелехова та ін.); народознавча (Р. Скульський); етнопедагогічна (Л. Бережанова, О. Будник); культурно-краєзнавча (Л. Голованчук); лінгвоукраїнознавча (І. Васильцова, О. Гринчишин, І. Дорожко, Л. Засєкіна, В. Калініна, О. Кузнєцова, Л. Лук'яник, Л. Онуфрієва, С. Пілішек, А. Солодка, В. Співак, О. Чепіль). У роботах учених розкрито проблеми взаємозв'язку культури, історії, соціально-політичного устрою, традицій та звичаїв України, а також методики збагачення знань мовними одиницями з національно-культурним компонентом, розвиток здатності сприймати українську мову в її культуроносній функції, що сприяє залученню до діалогу культур, усвідомленню сутності мовних явищ, ролі мовних одиниць у комунікативних процесах. Учені відстоювали думку про те, що знання учнями норм і цінностей,

традицій і звичаїв, властивих культурі українського народу, позитивно впливає на формування особистісних якостей поведінки, естетичної культури, культури усного та писемного мовлення.

Питання міжпредметних зв'язків у шкільній практиці досліджували вчені: Л. Варзацька, В. Єрмак, Н. Захарова, Д. Кобцев, В. Коротов, П. Кулагін, І. Лернер, В. Максимова, Т. Мельник, М. Пентилюк, М. Скаткін, О. Тесленко, В. Федорова, О. Чекіна та інші. Науковцями доведено ефективність використання міжпредметних зв'язків у навчально-виховному процесі, розкрито їх сутність, функції та шляхи реалізації.

Незважаючи на широкий спектр досліджуваних питань, проблема збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі залишається відкритою: відсутня чітко вибудувана та структурована методична система, яка б ґрунтувалася на основних положеннях етнолінгвістики, етнопедагогіки, лінгвокраїнознавства, етнокультурознавства та була призначена не тільки для вивчення на уроках рідної мови, але й на інших навчальних предметах початкової школи.

Отже, очевидною є низка суперечностей між: зростанням необхідності різнобічно формувати національно-мовну, етнокультурну особистість школяра та мінімальною реалізацією цього процесу в сучасній початковій школі; недостатньою сформованістю етнокультурознавчих понять у молодших школярів та нагальною потребою початкової практики у спеціально розробленій методиці збагачення словника учнів лексикою національно-культурного змісту, що зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – "Методика збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі".

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах наукової теми кафедри математичних і природничих дисциплін початкової освіти "Підготовка майбутніх фахівців в умовах формування загальноєвропейського освітнього простору" [№ 0110U008158], що входить до плану наукової роботи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Автором досліджено аспект збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі. Тема дисертаційного дослідження затверджена вченою радою Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол № 5 від 30.12.2008 р.) і Радою з координації наукових досліджень НАПН України в галузі педагогіки і психології (протокол № 2 від 31.03.2009 р.).

Мета дослідження – науково обґрунтувати й експериментально апробувати педагогічні умови збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі.

Завдання дослідження:

1. Визначити й обґрунтувати сутність і структуру феномена "етнокультурознавча лексика молодшого школяра на міжпредметній основі"; уточнити поняття: "міжпредметні зв'язки", "оцінно-

контрольні дії", "етнокультурознавча лексика".

2. Виявити критерії, показники та схарактеризувати рівні використання учнями етнокультурознавчої лексики на міжпредметній основі.

3. Визначити педагогічні умови збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі.

4. Розробити й апробувати експериментальну модель і методику збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі.

Об'єкт дослідження – навчально-мовленнєва діяльність молодших школярів у процесі вивчення предметів гуманітарного змісту.

Предмет дослідження – методика збагачення мовлення учнів початкових класів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі.

Гіпотеза дослідження: збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови:

– забезпечення міжпредметних зв'язків у збагаченні мовлення учнів етнокультурознавчою лексикою;

– взаємозв'язок українознавчого, соціокультурного та мовленнєвого компонентів у навчально-виховному процесі початкової школи;

– занурення учнів в активну діяльність українознавчої та народознавчої спрямованості;

– стимулювання оцінно-контрольних дій учнів у процесі навчально-мовленнєвої діяльності.

Методи дослідження. Теоретичні: аналіз філософської, психолінгвістичної, етнолінгвістичної, лінгводидактичної та науково-методичної літератури – для з'ясування стану розробленості проблеми збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі, визначення сутності базових понять дослідження; прогностичний аналіз і моделювання – для визначення педагогічних умов та розробки методики збагачення мовлення молодших школярів лексикою етнокультурознавчого змісту на міжпредметній основі. Емпіричні: аналіз чинних програм, анкетування вчителів, бесіди з учителями й учнями, відвідування й аналіз уроків – для вивчення стану використання етнокультурознавчої лексики в сучасній педагогічній практиці початкової школи; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний етапи) – для перевірки педагогічних умов збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі. Математично-статистичні: кількісний і якісний аналіз результатів експериментальних даних з метою з'ясування рівнів збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі.

База дослідження. Експериментально-дослідна робота здійснювалася на базі інститутів післядипломної освіти міст: Івано-Франківська та Ужгорода і шкіл м. Івано-Франківська (ЗОШ № 4, ЗОШ № 23), м. Ужгорода (ЗОШ № 5, Авторський навчально-виховний комплекс). В експерименті

було задіяно 400 учнів та 120 учителів.

Наукова новизна дослідження: вперше визначено й науково обґрунтовано сутність поняття "етнокультурознавча лексика молодшого школяра на міжпредметній основі"; педагогічні умови збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою (забезпечення міжпредметних зв'язків у збагаченні мовлення учнів етнокультурознавчою лексикою; взаємозв'язок українознавчого, соціокультурного та мовленнєвого компонентів у навчально-виховному процесі початкової школи; занурення учнів в активну діяльність українознавчої та народознавчої спрямованості; стимулювання оцінно-контрольних дій учнів у процесі навчально-мовленнєвої діяльності); критерії та показники (когнітивно-номінативний критерій із показниками: обізнаність учнів з етнокультурознавчою лексикою; обізнаність із формулами українського мовленнєвого етикету; обізнаність з українськими народними приказками, прислів'ями, скоромовками, фразеологізмами; когнітивно-пояснювальний критерій із показниками: розуміння дефініцій етнолексем українського мовлення; розуміння значення слів-символів українського народу; розуміння смислу фразеологічних зворотів; креативно-дієвий критерій із показниками: вміння доречно вживати етнолексеми в активному мовленні; вміння використовувати фразеологізми у зв'язному мовленні (розмовне, діалогічне, монологічне); вміння доречно вживати етнолексеми мовленнєвого етикету); схарактеризовано рівні використання учнями етнокультурознавчої лексики на міжпредметній основі (високий, достатній, середній, низький); розроблено та апробовано експериментальну модель збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчими словами на міжпредметній основі, що охоплює пізнавально-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний та креативно-рефлексивний етапи; уточнено поняття: "міжпредметні зв'язки", "оцінно-контрольні дії", "етнокультурознавча лексика"; набула подальшого розвитку методика лексичної роботи з учнями початкових класів.

Практична значущість дослідження полягає у розробці методики збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі; системи вправ на ознайомлення, збагачення та самостійне використання учнями етнокультурознавчих слів у власному усному та писемному мовленні; укладанні етнокультурознавчого тлумачного словника-мінімуму. Теоретичні положення та висновки можуть бути використані в навчально-виховному процесі ЗОШ, при викладанні методик та дисциплін гуманітарного циклу на факультетах початкового навчання у вищих навчальних закладах та інститутах післядипломної освіти.

Результати дослідження впроваджено в навчальний процес Ужгородської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 5 із поглибленим вивченням французької та англійської мов (акт про впровадження № 674 від 06.12.2011р.), Авторського навчально-виховного комплексу міста Ужгорода (акт про впровадження № 340 від 12.04.2010р.), Івано-Франківської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 4 (акт про впровадження № 256 від 03.09.2010р.), навчально-виховного

комплексу “Загальноосвітня школа-ліцей №23” (акт про впровадження № 109 від 05.09.2010р.), Івано-Франківському інституті післядипломної освіти (акт про впровадження № 1/711 від 9.12.2011р.), Закарпатському інституті післядипломної педагогічної освіти (довідка про впровадження № 463 від 20.12.2011р.).

Достовірність результатів дослідження забезпечується методологічною і теоретичною обґрунтованістю вихідних концептуальних положень; використанням системи методів дослідження, адекватних об’єкту, предмету, меті, завданням дослідження; якісним і кількісним аналізом одержаних даних; експериментально-дослідною перевіркою висунутої гіпотези; статистичною обробкою даних експерименту.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дослідження обговорювалися на: V міжнародних педагогічних читаннях (“Формування професійної компетентності вихователя дошкільного навчального закладу в умовах глобалізації” (м. Херсон, 2 квітня 2009 р.)); Першому міжнародному педагогічному конгресі (“Дошкільна, передшкільна та початкова ланки освіти: реалії та перспективи” (Одеса, 30 червня-2 липня 2011 р.)); на міжнародній (“Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти” (м. Миколаїв, 25 листопада 2011 р.) та всеукраїнських (“Лінгвістика тексту: теорія і практика” (м. Херсон, 19-20 березня 2009 р.); “Реалізація наступності дошкільної і початкової освіти” (м. Київ, 14-15 травня 2009 р.); “Формування професійної компетентності вчителя початкових класів у контексті об'єктивної парадигми освіти” (м. Івано-Франківськ, 22-24 вересня 2010 р.); “Сучасна вища освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика” (м. Одеса, 7-8 жовтня 2010 р.); “Актуальні проблеми шкільної та вишівської лінгводидактики: реалії та перспективи” (м. Херсон, 7-8 квітня 2011 р.) науково-практичних конференціях.

Основні результати дослідження відображено у 13 публікаціях, з них 11 статей у фахових виданнях України, 1 – у співавторстві. Особистий внесок автора у статті у співавторстві полягає в розробці методики збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі та визначенні педагогічних умов успішної її реалізації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 201 сторінка. Робота містить 12 таблиць, 4 схеми, що займають 1 сторінку основного тексту. Додатки викладено на 85 сторінках. Список використаних джерел містить 252 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу; розкрито наукову новизну і практичну значущість отриманих результатів; висвітлено методи дослідження; подано відомості про апробацію та структуру дисертаційної роботи.

У першому розділі “Теоретичні засади збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі” розкрито лінгвістичні засади вивчення етнокультурознавчої лексики, зміст понять: “слово”, “лексика”, “лексикологія”; висвітлено сутність, структуру і тематичні номінації етнокультурознавчої лексики молодшого школяра на міжпредметній основі; уточнено поняття: “міжпредметні зв’язки”, “оцінно-контрольні дії”, “етнокультурознавча лексика”; проаналізовано стан використання етнокультурознавчої лексики в педагогічній практиці сучасної початкової школи.

Лінгвістичними засадами вивчення етнокультурознавчої лексики виступили вчення науковців (С. Бевзенко, М. Дем'яненко, Ю. Карпенко, А. Левицький, А. Славова, С. Шевчук, Н. Шкуратяна, І. Ющук та ін.) про слово як мінімальну одиницю мови, що характеризується фонетичним вираженням, семантичною валентністю, лексико-граматичною віднесеністю та непроникністю і служить для називання предметів, процесів і властивостей, вільно відтворюється у мовленні, є будівельним матеріалом для побудови висловлювань; лексику як сукупність слів певної мови, певну систему співвідносних і взаємопов’язаних мовних одиниць; лексикологію як розділ мовознавства, що вивчає словниковий склад цієї мови.

Слово як одиниця мови та мовлення характеризується низкою ознак, із-поміж них: фонетичні, семантичні, морфемні, словотвірні, граматичні, морфологічні, синтаксичні (С. Шевчук, Н. Шкуратяна та ін.); самостійність, формальна цілісність, непроникність слова, ідіоматичність (Ю. Карпенко та ін.); цілеспрямованість, цілеоформленість, єдність планів вираження та змісту, цілевідтворення (А. Климентенко, А. Миролюбов та ін.).

Основними функціями слова мовознавці (С. Бевзенко, Ю. Карпенко, І. Ющук та ін.) визначають номінативну, яка виявляється в тому, що слово дає найменування предметам і явищам, ознакам і діям; узагальнювальну, що полягає у здатності мовної одиниці відносити предмети і явища до класів, тобто узагальнювати їх; естетичну, що є засобом художньої виразності й образності.

Аналіз наукового фонду дозволив з'ясувати, що вивчення етнокультурознавчої лексики було предметом досліджень мовознавців, етнолінгвістів (З. Василько, А. Говердовський, А. Грищенко, Л. Дяченко, В. Жайворонок, В. Кононенко, П. Кононенко, М. Кочерган, Л. Лисиченко, О. Масло, А. Мойсієнко, Н. Ніколаєва, В. Русанівський, А. Спасова, О. Тупиця, М. Філіпчук та ін.); лінгводидактів (Н. Голуб, В. Загороднова, Р. Друженко, Л. Кожуховська, Т. Левченко, Л. Лук'яник та ін.). Ученими з’ясовано особливості відображення культурних явищ у мові (А. Грищенко, В. Русанівський), визначено вплив культурного компонента на конотацію слова (А. Говердовський, Н. Ніколаєва, А. Спасова); проаналізовано естетичну функцію національно-культурного компонента семантики слова (Т. Зінченко, Т. Міщенко, Г. Сиротіна), українську лексику в художньому тексті (О. Паламарчук).

Поняття “національно-культурний компонент” у працях мовознавців тлумачиться неодно-

значно. Більшість учених уважає, що національно-культурний компонент є елементом семантичної структури слова (Є. Верещагін, А. Волошина, В. Костомаров). З іншого боку, національно-культурний компонент розглядають як сукупність "мікрокомпонентів" слова, як слова-поняття, визначальні для духовної та матеріальної культури народу (А. Вежбицька, Н. Данилюк, В. Кононенко).

Науковці по-різному трактують поняття етнокультурознавча лексика: як "країнознавча лексика", "етнолексеми", "національно маркована лексика" (Т. Левченко), "лінгвокраїнознавчі реалії" (М. Вайсбурд), "країнознавчі реалії" (І. Вуйовіч), "лінгвокультуреми" (В. Воробйов), "специфічно українська лексика" (А. Бурячок).

До складу лексики етнокультурознавчого змісту вчені (Л. Дяченко, О. Масло, О. Тупиця, М. Філіпчук) відносять: 1) еквівалентні лексеми, в яких зміст інформації українського слова на рівні лексичного поняття і лексичного тла збігається зі словом іншої мови; 2) безеквівалентні лексеми, що називають поняття, специфічні для певної культури, для яких немає точного відповідника в іншій мові і які включають в себе слова-реалії, тобто лексеми, що не мають аналогів в інших мовах через відсутність об'єктів найменування та фонові слова, тобто лексеми, якими в одній із етнокультур поняття про ті самі або подібні явища чи стани об'єктів довкілля (матеріального і духовного) фіксуються дещо інакше, ніж в іншій; 3) слова-символи – слова, що мають усталені асоціативні зв'язки з відповідним поняттям.

Зауважимо, що в науковій літературі існують різні погляди вчених щодо тематичного розподілу лексики етнокультурознавчого змісту. Так, Л. Дяченко нараховує двадцять шість предметно-тематичних груп безеквівалентної та фонової лексики. Найбільш численними є групи слів – найменувань предметів духовної культури: музичних інструментів, міфічних та демонічних істот, етнонімів; географічних реалій; предметів матеріальної культури: одягу, взуття, страв. В. Манакін класифікує безеквівалентну лексику за предметно-тематичним принципом, при цьому виокремлює 11 груп безеквівалентних слів, що позначають предмети матеріальної і духовної культур: 1) найменування предметів домашнього вжитку, 2) назви одягу, 3) назви кулінарних виробів, напоїв, 4) топоніми, 5) фразеологізми, 6) конотативна лексика, 7) назви будівель і їх частин, 8) назви різних осіб, 9) назви музичних інструментів, 10) найменування історичних реалій, 11) інші найменування. О. Семеног з-поміж національно забарвленої виділяє родинознавчу лексику (пеленчатко, немовлятко, дитя, чадо, мати, дружина, отець, рідня тощо).

Отже, етнокультурознавча лексика – це національно забарвлена, культуровідтворювальна лексика певної мови, що включає загальновживану лексику, історизми, архаїзми, неологізми, які в минулому були діалектизмами, і відображає національне світосприйняття народу: природу, фольклор, мистецтво, побут, суспільний устрій, звичаї та традиції.

Щодо міжпредметних зв'язків у шкільній практиці, то автори зосереджують увагу здебільшого

на проблемах особистісно зорієнтованої моделі мовленнєвого розвитку учня, організації проектної діяльності, спираючись на розвиток пізнавальних процесів та емоційно-вольової сфери школярів. На жаль, у сучасній педагогічній науці не існує єдиного погляду щодо сутності, значення та класифікації міжпредметних зв'язків. Одні вчені трактують міжпредметні зв'язки як дидактичний принцип (І. Звєрєв, М. Левін, В. Максимова, С. Рашкова), інші – як дидактичну чи педагогічну умову (О. Біляєв, Є. Копіца, В. Коротков, М. Пентилюк, М. Скаткін, Н. Сорокін, А. Усова, В. Федорова та ін.), дидактичну систему (Є. Шмуклер) або дидактичний засіб (В. Єрмак).

Міжпредметні зв'язки виконують виховну, розвивальну й детермінуючу функції завдяки інтеграції знань, що підвищує продуктивність перебігу психічних процесів, формують конкретні знання учнів, що дозволяє оперувати пізнавальними методами, які мають загальнонауковий характер (абстрагування, моделювання, аналогія, узагальнення тощо).

Вдумливе застосування міжпредметних зв'язків дає можливість чітко розподіляти навчальний матеріал між близькими дисциплінами та усувати паралелізм, дублювання у поданні нових знань; сприяє глибшому опрацюванню матеріалу, більш конкретному розкриттю всіх питань теми, що вивчається, оновленню, уточненню раніше засвоєного учнями матеріалу; активізації мислення і уваги школярів; допомагає привести в єдину систему всі знання учнів з гуманітарних предметів. Систематичні міжпредметні зв'язки необхідні для розкриття фундаментальної єдності "природа-суспільство-мова" (О. Тесленко).

Міжпредметні зв'язки в роботі над збагаченням мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою розглядаємо як педагогічну умову ефективного розширення та активізації словника учнів, формування у дітей етномовленнєвих умінь і навичок.

Етнокультурознавча лексика молодшого школяра на міжпредметній основі – це словниковий запас учня, що відображає національне світосприйняття українського народу і сприяє формуванню етномовленнєвих умінь і навичок на уроках рідної мови, музики, трудового навчання, образотворчого мистецтва та навчального курсу "Я і Україна".

Збагачення мовлення молодших школярів лексикою етнокультурознавчого змісту відбувається у процесі стимулювання оцінно-контрольних дій учнів. Під оцінно-контрольними діями розуміємо дії молодших школярів, спрямовані на здійснення само- (взаємо-) оцінювання та само- (взаємо-) контролю під час вивчення етнокультурознавчої лексики української мови. Само- (взаємо-) оцінювання визначається як уміння адекватно оцінювати свою (чужу) мовленнєву діяльність, правильність засвоєння етнокультурознавчих слів відповідно до поставлених зразка та вимог. Само- (взаємо-) контроль – це вміння виправити допущені помилки в регулюванні власної (чужої) мовленнєвої діяльності.

Аналіз методичної, навчальної та навчально-методичної літератури, спостереження уроків та анкетування вчителів засвідчили недостатність і поверхневість роботи над збагаченням словника

учнів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі.

У другому розділі “Експериментальна методика збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі” визначено критерії, показники та схарактеризовано рівні використання учнями етнокультурознавчої лексики на міжпредметній основі; описано експериментальну модель та методику збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі, визначено педагогічні умови її реалізації; подано порівняльні результати констатувального й прикінцевого етапів дослідження.

Критеріями використання учнями етнокультурознавчої лексики на міжпредметній основі було обрано: когнітивно-номінативний критерій із показниками: обізнаність учнів з етнокультурознавчою лексикою; із формулами українського мовленнєвого етикету; з українськими народними приказками, прислів’ями, скоромовками, фразеологізмами; когнітивно-пояснювальний критерій із показниками: розуміння дефініцій етнолексем українського мовлення; значення слів-символів українського народу; смислу фразеологічних зворотів; креативно-дієвий критерій із показниками: вміння доречно вживати етнолексеми в активному мовленні; використовувати фразеологізми у зв’язному мовленні (розмовне, діалогічне, монологічне); вміння доречно вживати етнолексеми мовленнєвого етикету.

Відповідно до кожного із виокремлених нами критеріїв та показників було розроблено експериментальні завдання, які дозволили з'ясувати рівні використання учнями етнокультурознавчої лексики на міжпредметній основі. Так, у межах когнітивно-номінативного критерію учням пропонувалися завдання, спрямовані на з'ясування їхньої обізнаності з предметами, назви яких є етнокультурознавчими словами; тематичними групами етнокультурознавчої лексики; формулами українського мовленнєвого етикету в ситуаціях звертання, вибачення, відмови та прохання; словами-символами; українськими прислів’ями, приказками, скоромовками та фразеологізмами, які містять етнокультурознавчі слова. У межах когнітивно-пояснювального критерію пропонувалися завдання на виявлення вміння учнів пояснювати лексичне значення етнокультурознавчих слів з історії українського народу, предметів державної атрибутики, національного одягу та страв; розуміння дефініцій етнолексем українського мовлення, символічного значення етнолексем, фразеологічних зворотів, що містять етнолексеми; з'ясування наявності у словниковому запасі учнів етнокультурознавчої лексики різних тематичних груп. У межах когнітивно-дієвого критерію з'ясовувались уміння учнів доречно вживати етнолексеми в активному мовленні на запропоновану тему, формули українського мовленнєвого етикету, фразеологізми у писемному, діалогічному мовленні; складати твори, використовуючи етнолексеми на позначення міфічних істот; добирати синоніми до фразеологізмів в усному мовленні; використовувати слова українського мовленнєвого етикету під час складання письмового запрошення на свято.

На основі визначених критеріїв і показників було схарактеризовано чотири рівні використання

учнями етнокультурознавчої лексики на міжпредметній основі: високий, достатній, середній, низький.

Високий рівень. Учень обізнаний з етнокультурознавчою лексикою, формулами українського мовленнєвого етикету (знає не менше 10 слів на кожне запропоноване завдання), українськими народними приказками, прислів'ями, скоромовками, фразеологізмами (не менше 10 виразів); розуміє та вміє самостійно пояснити етнолексеми українського мовлення, слова-символи, фразеологічні звороти; вміє доречно вживати етнолексеми в активному мовленні, самостійно використовує фразеологізми та етнолексеми мовленнєвого етикету у зв'язному мовленні.

Достатній рівень. Учень обізнаний з етнокультурознавчою лексикою, формулами українського мовленнєвого етикету (знає 9-7 слів на кожне запропоноване завдання), українськими народними приказками, прислів'ями, скоромовками, фразеологізмами (9-7 виразів); розуміє, вміє самостійно і частково з допомогою учителя пояснювати етнолексеми українського мовлення, слова-символи, фразеологічні звороти; вживає етнолексеми в активному мовленні, не завжди доречно використовує фразеологічні звороти та етнолексеми мовленнєвого етикету у зв'язному мовленні.

Середній рівень. Учень обізнаний з етнокультурознавчою лексикою, формулами українського мовленнєвого етикету (знає 6-4 слів на кожне запропоноване завдання), українськими народними приказками, прислів'ями, скоромовками, фразеологізмами (6-4 виразів); розуміє етнолексеми українського мовлення; пояснює етнокультурознавчі слова, слова-символи та фразеологічні звороти лише за допомогою вчителя; при вживанні етнолексем в активному мовленні припускається помилок, використовує фразеологізми та етнолексеми мовленнєвого етикету у зв'язному мовленні лише за допомогою вчителя.

Низький рівень. Учень знає не більше 1-3 слів етнокультурознавчої лексики; формул українського мовленнєвого етикету, українських народних приказок, прислів'їв, скоромовок, фразеологізмів (1-3 вирази); розуміє, натомість не вміє пояснити значення етнолексем українського мовлення, слів-символів, фразеологічних зворотів; не вміє доречно використовувати етнолексику в активному мовленні; у зв'язному мовленні учня відсутні фразеологізми та етнолексеми мовленнєвого етикету.

За результатами констатувального етапу експерименту виявилося, що на високому рівні використання учнями етнокультурознавчої лексики на міжпредметній основі було 4,6% учнів ЕГ та 4,4% – КГ, достатній рівень засвідчили 13% школярів ЕГ та 12,1% – КГ, середній – 29,5% учнів ЕГ та 30,4% КГ; більшість дітей перебували на низькому рівні використання етнокультурознавчої лексики: 52,9% в ЕГ та 53,1% – у КГ.

Зауважимо, що безпосередньо експериментальній роботі передував підготовчий етап, який не зазначено в експериментальній моделі. Метою цього етапу було створення словника-мінімуму етнокультурознавчої міжпредметної лексики, підготовка вчителів до експериментальної роботи та

обладнання куточку українознавства у класі.

Розробляючи структурну організацію словника, було визначено його тип (одномовний, алфавітний, тлумачний словник-мінімум); призначення (навчальний словник) та об'єм (кількість слів, оптимальна для вивчення у початковій школі).

Підготовка вчителів до експериментальної роботи здійснювалась у процесі методичного семінару з учителями початкових класів (у межах обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти). У процесі роботи з учителями було прочитано цикл лекцій "Специфіка словника молодшого школяра", "Характеристика етномовленнєвого спілкування", "Педагогічні умови ознайомлення учнів із тематичними групами етнолексем".

На практичних заняттях педагогам пропонували вправи на використання етнолексем у власному мовленні, вміння пояснити лексико-семантичне значення слів; вчителі визначали коло проблем, з якими вони можуть зустрітись у роботі над збагаченням мовлення учнів етнолексемами; обговорювали основні методи та прийоми ефективного збагачення мовлення учнів.

З учителями шкіл було проведено такі форми роботи: лекції; міні-доповіді (тези, ессе); бесіди; тестування; дискусії "За круглим столом"; семінари з теми: "Видатні українські педагоги про мудрість народної виховної традиції", "Етнокультурознавча лексика українського народу", "Рідна мова у стінах рідної школи", "Використання українознавчого матеріалу на уроках початкової школи", "Позичаємо свого досвіду".

Учителям було запропоновано організувати в класах українознавчі кутки, які б містили необхідний наочний (символіка українського народу: квіти-символи, рослини-обереги, державні на національні символи; окремі предмети старовинного одягу та посуду; малюнки; фотографії; аудіо- та відеоматеріали і т.ін.) та навчально-методичний (словники, посібники і т.ін.) матеріал етнокультурознавчого характеру.

Теоретичними засадами побудови експериментального навчання на формувальному етапі виступили: культурологічний та міжпредметний підходи у збагаченні мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі; принципи навчання та педагогічні умови. Відповідно до цього було розроблено експериментальну модель збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі, яка обіймала три етапи: пізнавально-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний та креативно-рефлексивний.

Метою першого (**пізнавально-збагачувального**) етапу було ознайомлення дітей із словами етнокультурознавчої лексики на уроках гуманітарного циклу. Змістовий аспект роботи передбачав ознайомлення школярів із українознавчими текстами, виокремлення з них національно позначених слів; розширення пасивного словника дітей завдяки прослуховуванню фонограм, перегляду відеороликів, читанню текстів; ознайомлення зі словником-мінімумом етнолексем. Кінцевим результатом роботи на цьому етапі передбачалося знаходження дітьми етнокультурознавчих слів у

текстах, розуміння лексичного значення засвоєних етнолексем.

На першому етапі реалізовувались такі педагогічні умови: забезпечення міжпредметних зв'язків у збагаченні мовлення учнів етнокультурознавчою лексикою; взаємозв'язок українознавчого, соціокультурного та мовленнєвого компонентів у навчально-виховному процесі початкової школи.

Метою другого (**репродуктивно-діяльнісного**) етапу було збагачення мовлення учнів та введення етнокультурознавчих слів на уроках рідної мови, образотворчого мистецтва, музики, трудового навчання та навчального курсу "Я і Україна". Змістовий аспект роботи на цьому етапі передбачав активізацію словника дітей з використанням наочності (малюнки, словник-мінімум, ілюстрації, відео- та аудіоматеріали); зустрічей з цікавими людьми: етнографами, істориками, фольклористами; екскурсій до музеїв, виставок, у природу; самостійного виконання учнями вправ на тлумачення лексичного значення етнолексем, їх класифікацію тощо. Кінцевим результатом роботи на цьому етапі передбачалося розширення та закріплення розуміння лексико-семантичного значення етнокультурознавчих слів.

На цьому етапі були реалізовані такі педагогічні умови: забезпечення міжпредметних зв'язків у збагаченні мовлення учнів етнокультурознавчою лексикою; взаємозв'язок українознавчого, соціокультурного та мовленнєвого компонентів у навчально-виховному процесі початкової школи; занурення учнів в активну діяльність українознавчої та народознавчої спрямованості; стимулювання оцінно-контрольних дій учнів у процесі навчально-мовленнєвої діяльності.

Метою третього (**креативно-рефлексивного**) етапу було самостійне використання учнями етнокультурознавчих слів у власному усному та писемному мовленні на міжпредметній основі. Змістовим аспектом роботи цього етапу передбачалося виконання учнями вправ на самостійне тлумачення етнолексем; використання їх у власному усному (монологічне та діалогічне) і писемному мовленні. Кінцевим результатом роботи на цьому етапі було відтворення школярами засвоєної етнолексики у процесі ігор, діалогів, виконання вправ, підготовки проектів. Зауважимо, що на третьому етапі реалізовувались усі визначені нами педагогічні умови.

Порівняльні кількісні дані рівнів використання учнями етнокультурознавчої лексики на міжпредметній основі на констатувальному і прикінцевому етапах подано в таблиці.

Таблиця

Рівні використання учнями етнокультурознавчої лексики на міжпредметній основі (у %)

Групи	Рівні							
	високий		достатній		середній		низький	
	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ	КЕ	ПЕ
ЕГ	4,6	22	13	29,2	29,5	22	52,9	26,8
КГ	4,4	11,7	12,1	21,3	30,4	26	53,1	41

Як засвідчує таблиця, позитивні зміни у використанні учнями етнокультурознавчої лексики на міжпредметній основі відбулися в обох групах, натомість в експериментальних групах діти досягли набагато вищих результатів. Так, якщо на констатувальному етапі на високому рівні використання учнями етнокультурознавчої лексики на міжпредметній основі було виявлено тільки 4,6% учнів в ЕГ та 4,4% – у КГ, то на прикінцевому етапі високого рівня досягли 22% дітей (у КГ – 11,7%), на достатньому рівні стало в ЕГ – 29,2% (було 13%), у КГ – 21,3 (було 12,1); на середньому рівні залишилося в ЕГ 22% учнів (було 29,5%), у КГ – 26% (було 30,4%) і на низькому рівні ще знаходилося 26,8% школярів ЕГ (було 52,9%) і 41% – КГ (було 53,1%).

Достовірність результатів було перевірено за критерієм χ^2 (Chi-Square) Пірсона, що підтвердило гіпотезу дослідження.

У **висновках** подано результати дослідження, основні з них такі.

Дисертаційне дослідження було спрямоване на збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі, визначено педагогічні умови, змодельовано процес їх реалізації та експериментально доведено їх ефективність.

1. Етнокультурознавча лексика – це національно забарвлена, культуровідтворювальна лексика певної мови, що включає загальновживану лексику, історизми, архаїзми, неологізми, які в минулому були діалектизмами, і відображає національне світосприйняття народу: природу, фольклор, мистецтво, побут, суспільний устрій, звичаї та традиції.

Етнокультурознавча лексика молодшого школяра на міжпредметній основі – це словниковий запас учня, що відображає національне світосприйняття українського народу і сприяє формуванню етномовленнєвих умінь і навичок на уроках рідної мови, музики, трудового навчання, образотворчого мистецтва та навчального курсу “Я і Україна”.

2. Міжпредметні зв’язки виконують виховну, розвивальну й детермінуючу функції завдяки інтеграції знань, що підвищує продуктивність перебігу психічних процесів; формують конкретні знання учнів, що дозволяють оперування пізнавальними методами, які мають загальнонауковий характер (абстрагування, моделювання, аналогія, узагальнення тощо); є ефективною умовою збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою.

3. Під оцінно-контрольними діями учнів при вивченні етнокультурознавчої лексики розуміємо дії молодших школярів, спрямовані на здійснення само- (взаємо-) оцінювання та само- (взаємо-) контролю під час вивчення етнокультурознавчої лексики української мови. Само- (взаємо-) оцінювання – вміння адекватно оцінювати свою (чужу) мовленнєву діяльність, правильність засвоєння етнокультурознавчих слів відповідно до зразка та вимог. Само- (взаємо-) контроль – уміння виправити допущені помилки у регулюванні власної (чужої) мовленнєвої діяльності.

4. У процесі дослідження було визначено критерії та показники рівнів використання учнями етнокультурознавчої лексики на міжпредметній основі. Серед них: когнітивно-номінативний крите-

рій (показники: обізнаність учнів з етнокультурознавчою лексикою; обізнаність із формулами українського мовленнєвого етикету; обізнаність з українськими народними приказками, прислів'ями, скоромовками, фразеологізмами); когнітивно-пояснювальний критерій (показники: розуміння дефініцій етнолексем українського мовлення; розуміння значення слів-символів українського народу; розуміння смислу фразеологічних зворотів); креативно-дієвий критерій (показники: вміння доречно вживати етнолексеми в активному мовленні; вміння використовувати фразеологізми у зв'язному мовленні (розмовне, діалогічне, монологічне); вміння доречно вживати етнолексеми мовленнєвого етикету).

До кожного критерію і показника було дібрано серію діагностичних завдань, спрямованих на виявлення рівнів використання учнями етнокультурознавчої лексики на міжпредметній основі: високий, достатній, середній, низький. Як з'ясувалося, на констатувальному етапі дослідження високий рівень використання учнями етнокультурознавчої лексики на міжпредметній основі було виявлено у 4,6% учнів ЕГ та 4,4% – КГ, достатній – 13% школярів ЕГ та 12,1% – КГ, середній – 29,5% учнів ЕГ та 30,4% – КГ, низький – 52,9% дітей ЕГ та 53,1% – КГ.

5. На формувальному етапі дослідження було розроблено й апробовано експериментальну модель і методику збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі, яка обіймала три етапи: пізнавально-збагачувальний, репродуктивно-діяльнісний та креативно-рефлексивний. На першому – когнітивно-збагачувальному етапі здійснювалася робота з ознайомлення дітей з українознавчими текстами, виокремлення з них національно позначених слів; розширення пасивного словника дітей у процесі прослуховування фонограм, перегляду відеороликів, читання текстів; ознайомлення зі словником-мінімумом етнолексем тощо. Метою другого (репродуктивно-діяльнісного) етапу було збагачення мовлення учнів та уведення етнокультурознавчих слів на уроках рідної мови, образотворчого мистецтва, музики, трудового навчання та навчального курсу "Я і Україна". Третій етап, креативно-рефлексивний, був спрямований на самостійне використання учнями етнокультурознавчих слів у власному усному та писемному мовленні на міжпредметній основі. На підготовчому етапі було створено словник-мінімум етнокультурознавчої міжпредметної лексики, здійснено роботу з учителями, оформлено куточок українознавства у класах.

6. У дослідженні визначено педагогічні умови збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі: забезпечення міжпредметних зв'язків у збагаченні мовлення учнів етнокультурознавчою лексикою; взаємозв'язок українознавчого, соціокультурного та мовленнєвого компонентів у навчально-виховному процесі початкової школи; занурення учнів в активну діяльність українознавчої та народознавчої спрямованості; стимулювання оцінно-контрольних дій учнів у процесі навчально-мовленнєвої діяльності.

7. За результатами прикінцевого етапу дослідження, учні експериментальної групи досягли ви-

сокого (22%) і достатнього (29,2%) рівнів використання ними етнокультурознавчої лексики на міжпредметній основі. У контрольній групі позитивних змін щодо рівнів використання учнями етнокультурознавчої лексики на міжпредметній основі спостерігалося значно менше: переважна більшість школярів залишалася на низькому (41%) та середньому (26%) рівнях, високого рівня досягли тільки 11,7% учнів.

Дослідження дозволило простежити певні тенденції збагачення словникового запасу молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі. З-поміж них: міцність запам'ятовування лексичного матеріалу залежить від раціонального поєднання вправ мовного та мовленнєвого характеру, їх максимальною насиченістю українознавчим матеріалом, використання міжпредметних зв’язків, застосування словників-мінімумів; активізація засвоєних етнолексем у мовленні учнів визначається адекватною мотивацією щодо ситуації спілкування, пошуковою діяльністю дітей.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у формуванні готовності студентів випускних курсів спеціальності “Початкова освіта” до збагачення мовлення учнів етнокультурознавчою лексикою.

Основні результати дослідження відображено в таких публікаціях автора:

1. Максимчук Г. М. Наступність у змісті навчання лексики дітей дошкільного закладу та початкової школи / Г. М. Максимчук // Зб. наук. праць. Педагогічні науки. Випуск 51. – Херсон: ХДУ, 2009. – С.66–69.

2. Максимчук Г. М. Збагачення словника молодших школярів етнокультурознавчою лексикою / Г. М. Максимчук // Зб. наук. праць. Педагогічні науки. Випуск 52. – Херсон: ХДУ, 2009. – С.113–116.

3. Максимчук Г. Збагачення мовлення молодших школярів національно маркованою лексикою на міжпредметній основі / Максимчук Ганна // Зб. наук. праць. Педагогіка та психологія. Випуск 490. – Чернівці: Чернівецький нац.ун-т, 2009. – С.85–89.

4. Максимчук Г. М. Використання інноваційних технологій в процесі словникової роботи початкової школи / Г. М. Максимчук // Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України “Наука і освіта”, - № 7. – Одеса, 2010. – С. 146–149.

5. Максимчук Г. М. Формування мовленнєвої компетенції молодших школярів засобами етнокультурознавчої лексики / Г. М. Максимчук // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – Вип. 15. – К., 2010. – С.113–117.

6. Максимчук Г. М. Дидактичні засади засвоєння лексики українознавчого змісту в початковій школі / Г. М. Максимчук // Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України “Наука і освіта". – № 4. – Одеса, 2011. – С.246–249.

7. Максимчук Г. М. Формування мовної особистості молодшого школяра в етнокультурному просторі / Г. М. Максимчук // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського: зб. наук. праць. – Випуск 1.34. – Миколаїв, 2011. – С.77–80.

8. Максимчук Г. М. Теоретичні засади формування словника-мінімуму задля засвоєння етнокультурознавчої лексики / Г. М. Максимчук // Зб. наук. праць. Педагогічні науки. Випуск 59. – Херсон: ХДУ, 2011. – С.120–123.

9. Максимчук Г. М. Формування етномовленнєвої компетенції вчителя початкових класів / Г. М. Максимчук // Обрії. Науково-педагогічний журнал. - №1(34). – Івано-Франківськ, 2012. – С.46–48.

10. Максимчук Г. М. Методика збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі /Н. І. Луцан, Г. М. Максимчук // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: зб. наук. пр. – №7–8. – Одеса, 2012. – С. 110–115.

11. Максимчук Г. М. Рівні використання молодшими школярами етнокультурознавчої лексики на міжпредметній основі /Г. М. Максимчук // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського: зб. наук.пр. – №7-8. – Одеса, 2012. – С. 86–91.

12. Максимчук Г. М. Забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою у змісті навчання лексики: матеріали всеукр. науково-практ. конф. [“Реалізація наступності дошкільної і початкової освіти”], (14-15 травня). – / Редкол.: К. І. Волинець, Г. Г. Кондратенко, Н. В. Кудикіна та ін. – К.: КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2009. – С.74–77.

13. Максимчук Г. М. Використання словників-мінімумів задля збагачення мовлення молодших школярів / Максимчук Ганна // Інформаційний бюлетень кафедри математичних і природничих дисциплін початкової освіти: зб. наук. праць. – Івано-Франківськ. – Видавець Кушнір Г.М., 2011. – №2. – С.39–44.

АНОТАЦІЯ

Максимчук Г. М. Методика збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Державний заклад “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського” МОНмолодьспорту України. – Одеса, 2012.

У дисертації досліджувалася проблема збагачення мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі. Розроблено експериментальну модель збагачення

мовлення молодших школярів етнокультурознавчою лексикою на міжпредметній основі, визначено педагогічні умови її реалізації: забезпечення міжпредметних зв'язків у збагаченні мовлення учнів етнокультурознавчою лексикою; взаємозв'язок українознавчого, соціокультурного та мовленнєвого компонентів у навчально-виховному процесі початкової школи; занурення учнів в активну діяльність українознавчої та народознавчої спрямованості; стимулювання оцінно-контрольних дій учнів у процесі навчально-мовленнєвої діяльності. У дослідженні визначено сутність і структуру феномена "етнокультурознавча лексика молодшого школяра на міжпредметній основі"; обрано критерії (когнітивно-номінативний, когнітивно-пояснювальний, креативно-дієвий) з їх показниками, схарактеризовано рівні використання учнями етнокультурознавчої лексики на міжпредметній основі: високий, достатній, середній, низький.

Ключові слова: збагачення мовлення, молодші школярі, етнокультурознавча лексика, міжпредметні зв'язки.

АННОТАЦИЯ

Максимчук А.Н. Методика обогащения речи младших школьников етнокультуроведческой лексикой на межпредметной основе. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Государственное учреждение "Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К.Д.Ушинского", МОНмолодёжьспорта Украины. – Одесса, 2012.

В диссертации исследовалась проблема обогащения речи младших школьников етнокультуроведческой лексикой на межпредметной основе, разработана экспериментальная модель обогащения речи младших школьников етнокультуроведческой лексикой на межпредметной основе, определены педагогические условия ее реализации.

В первой главе "Теоретические основы обогащения речи младших школьников етнокультуроведческой лексикой на межпредметной основе" представлены сущность и характеристика етнокультуроведческой лексики младшего школьника на межпредметной основе"; определены понятия: "межпредметные связи", "етнокультуроведческая лексика", "оценочно-контрольные действия"; проанализировано состояние использования етнокультуроведческой лексики в педагогической практике современной начальной школы.

Понятие "етнокультуроведческая лексика" – это национально окрашенная, культуроведческая лексика определенного языка, включающая общепринятую лексику, историзмы, архаизмы, неологизмы, которые в прошлом были диалектизмами, и отражающая национальное мировосприятие народа: природу, фольклор, искусство, быт, общественный строй, обычаи и традиции.

Оценочно-контрольные действия – действия младших школьников, направленные на осуществ-

ление само-(взаимо-) оценки и само-(взаимо-) контроля при изучении етнокультуроведческой лексики украинского языка. Само-(взаимо-) оценки – это умение адекватно оценивать свою (чужую) речевую деятельность, правильность усвоения етнокультуроведческих слов в соответствии с поставленными образцом и требованиями. Само-(взаимо-) контроль – умение исправить допущенные ошибки в регулировании собственной (чужой) речевой деятельности.

Во второй главе “Экспериментальная методика обогащения речи младших школьников етнокультуроведческой лексикой на межпредметной основе” определены критерии, показатели, схарактеризированы уровни использования учащимися етнокультуроведческой лексики на межпредметной основе, разработана и научно обоснована модель и методика использования учащимися етнокультуроведческой лексики на межпредметной основе, определены педагогические условия ее реализации; представлены сравнительные результаты констатирующего и формирующего этапов исследования.

Критериями и показателями уровней использования учащимися етнокультуроведческой лексики на межпредметной основе выступили: когнитивно-номинативный критерий с показателями: осведомленность учеников с тематическими группами етнокультуроведческой лексики, формулами украинского речевого этикета, украинскими народными поговорками, пословицами, скороговорками, фразеологизмами; когнитивно-объяснительный критерий с показателями: понимание дефиниций етнолексем украинской речи, слов-символов украинского народа, смысла фразеологических оборотов; креативно-действенный критерий с показателями: умение уместно употреблять етнолексемы в активной речи; использовать фразеологизмы в связной речи (разговорная, диалогическая, монологическая); умение уместно употреблять етнолексемы речевого этикета.

На формирующем этапе исследования была разработана экспериментальная модель обогащения речи детей младшего школьного возраста етнокультуроведческой лексикой на межпредметной основе, состоящая из трех этапов. На первом – познавательно-обогатительном этапе было осуществлено ознакомление школьников с украиноведческими текстами, выделения из них национально отмеченных слов, расширение пассивного словаря детей благодаря прослушиванию фонограмм, просмотра видеороликов, чтению текстов; ознакомления со словарем-минимумом етнолексем. Целью второго – репродуктивно-деятельностного этапа было обогащение речи учащихся и введение етнокультуроведческих слов на уроках родного языка, изобразительного искусства, музыки, трудового обучения и курса "Я и Украина". Содержательный аспект работы на этом этапе предусматривал активизацию словаря детей благодаря наглядности (рисунки, словарь-минимум, иллюстрации, видео-и аудиоматериалы), встречам с интересными людьми - этнографами, историками, фольклористами, экскурсиям к музеям, выставкам, в природу; самостоятельном выполнением учащимися упражнений на толкование лексического значения етнолексем, их классификации и т.д.

Третий этап, креативно-рефлексивный, был направлен на самостоятельное использование учениками етнокультуроведческих слов в собственной устной и письменной речи на межпредметной основе.

Педагогическими условиями реализации экспериментальной модели выступили: обеспечение межпредметных связей в обогащении речи учащихся етнокультуроведческой лексикой; взаимосвязь украиноведческого, социокультурного и речевого компонентов в учебно-воспитательном процессе начальной школы; погружение учащихся в активную деятельность украиноведческой и народоведческой направленности; стимулирование оценочно-контрольных действий учащихся в процессе учебно-речевой деятельности.

Ключевые слова: обогащение речи, младшие школьники, етнокультуроведческая лексика, межпредметные связи.

SUMMARY

Maksymchuk H. M. Methods of enrichment of junior schoolchildren's speech with ethnoculture studies vocabulary on the intersubject basis. – Manuscript.

Thesis for receiving a scientific degree of the Candidate of Pedagogical Sciences. Speciality 13.00.02 – Theory and methods of studying (Ukrainian language). – State institution "The SouthUkrainian national pedagogical university named after K. D. Ushynsky" Ministry of Education and Science, youth and sport. – Odesa, 2012.

The thesis is devoted to the problem of enrichment of junior schoolchildren's speech with ethnoculture studies vocabulary on the intersubject basis. An experimental model of enrichment of junior schoolchildren's speech with ethnoculture studies vocabulary on the intersubject basis was worked out, pedagogical conditions of its realization were determined: provision with intersubject relations in the enrichment of schoolchildren with ethnoculture studies vocabulary; interconnection of Ukrainian studies, sociocultural, and speech components in the teaching-educational process of primary school; schoolchildren's engagement in vigorous activity of Ukrainian and folklore studies direction; schoolchildren's evaluation-control actions stimulation in the process of educational-speech activity. In the dissertation the main point and structure of the phenomenon "ethnoculture studies vocabulary of a junior schoolchild on the intersubject basis" were determined, the notion "intersubject relations", "evaluation-control actions", "ethnoculture studies vocabulary" were specified, children's usage of ethnoculture studies vocabulary criteria on the intersubject basis (cognitive-nominative, cognitive-explanatory, creative-efficient) with their indices were chosen, levels of ethnoculture studies vocabulary usage by schoolchildren on the intersubject relations: high, sufficient, mean, low were characterized.

Key words: speech enrichment, junior schoolchildren, ethnoculture studies vocabulary, intersubject relations.